

Helsinški bilten



HELSINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Kneza Miloša 4, Beograd;
tel/fax. 011/3349-170; 3349-167;
e-mail: office@helsinki.org.rs
<http://www.helsinki.org.rs>

BR.166 // JANUAR 2023.



Andrej Plenković pronašao novčić u božićnoj česnici, Zagreb, 7. januar 2023.

Foto: Goran Mehkek/Cropix

HRVATSKA: KONSTANTNI RIVAL

Odnosi između Srbije i Hrvatske su od prvorazrednog značaja za Zapadni Balkan, pre svega kad je reč o bezbednosti. Brutalni raspad Jugoslavije ostavio je brojna otvorena pitanja u odnosima dveju zemalja, pogotovo u pogledu interpretacije ratnih zbivanja devedesetih godina prošlog veka.

Regionalni odnosi su jedan od glavnih kriterijuma EU za članstvo zemalja Zapadnog Balkana. Odnosi između Srbije i Hrvatske su

svakako, ključni i kad je reč o BiH. Bilateralni odnosi uspostavljeni su 1996. godine, potpisivanjem Sporazuma o normalizaciji odnosa između SR Jugoslavije i Republike Hrvatske. Potpisano je još 47 bilateralnih ugovora, između ostalih: Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u SCG, (2004); Protokol o saradnji u procesu evropskih integracija između Vlade Republike Srbije i Vlade Republike Hrvatske,

potpisan(2009);Sporazum o ekonomskoj saradnji između Vlade Republike Srbije i Vlade Republike Hrvatske, potpisan (2009); Memorandum o razumevanju između ministarstva graevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Republike Srbije i Ministarstva mora, saobraćaja i infrastrukture Republike Hrvatske o saradnji radi unapređenja efikasnosti železničkog saobraćaja, potpisan (2018).

U drugoj polovini devedesetih, a posebno nakon 2000. godine odnosi između dveju zemalja polako su počeli da napreduju posebno nakon što su se obe zemlje opredelile za članstvo u EU. U tom periodu zabeležene su brojne posete na visokom nivou i napredak u svim oblastima. Proboj u odnosima dogodio se za vreme mandata hrvatskog premijera Ive Sanadera, a onda je nastavljen u periodu predsedništva Ive Josipovića i Borisa Tadića.

Međutim, promenom političke garniture u Srbiji, promenila se i politika. Dolaskom na vlast Srpske napredne stranke (SNS) 2012. godine odnosi između dve zemlje beleže silaznu liniju, da bi tokom poslednjih nekoliko godina, na političkom nivou takoreći gotovo zamrli. Diplomatskih odnosa gotovo da nema. Ulazak Hrvatske u EU i NATO stavio je tačku na teritorijalne aspiracije Beograda, ali je demonizacija Hrvatske kao ustaške tvorevine svakodnevno potencirana u srpskim medijima. Tako se tvrdi da "Što je Hrvatska više u Evropskoj uniji (Šengen I evrozona), sve je izraženija i njena ustašofilija na koju EU žmiri".¹

Osovina Zagreb-Beograd zamire i intenzivira se osovina Budimpešta-Beograd koja sve više predstavlja problem i za EU, zbog autoritarizma i nekritičnog odnos obe prestonice prema ruskoj agresiji na Ukrajinu.

Međutim, saradnja na privrednom i kulturnom planu se odvijala neometano, ma da ne na

nivou za koji objektivno postoji ne samo potreba, već i potencijal.

Pitanje manjina srpske u Hrvatskoj i hrvatske u Srbiji je uvek aktuelno i umesto da bude most saradnje, preko njega se često prelamaju politički odnosi.

Medjutim, tokom 2022. godine povodom održavanja 15. naučnog skupa "Srpsko-hrvatski odnosi", Milorad Pupovac (SDSS) i Tomislav Žigmanov (DSHV) potpisali su Deklaraciju o saradnji Srba iz Hrvatske i Hrvata iz Srbije, u kojoj između ostalog piše: "Ovom Deklaracijom podstičemo države u kojima živimo da se umesto obnavljanju sukoba, napokon okrenu saradnji u cilju prosperiteta svih njihovih građana, a time i razvoja naših dveju zajednica".²

Činjenica da aktuelna vlada po prvi put ima ministra za ljudska prava hrvatske nacionalnosti Tomislava Žigmanova je znak da je u pripremi promena stava. Indikativno za stanje odnosa između Hrvatske i Srbije je svakako izjava ministra spoljnih poslova Ivice Dačića da je predsednik Vučić "tražio da malo odledimo odnose sa Hrvatskom".³ Dačić je pred odlazak u Zagreb da će Srbija tražiti bolje odnose u budućnosti "bez ikakvog uverenja da ćemo sad jedni drugima promeniti svest i mišljenje".⁴

Nakon ovih najava usledila je I poseta ministra Ivice Dačića Zagrebu na poziv Srpskog nacionalnog veća na tradicionalni Božićni pravoslavni prijem, gde se sreo I sa hrvatskim premijerom Andrejom Plenkovićem. Dačić je naveo da je oživljavanje konstruktivnog dijaloga Beograda i Zagreba, na ravnopravnoj osnovi, "jedini put

2 <https://p-portal.net/deklaracija-o-saradnji-srba-iz-hrvatske-i-hrvata-iz-srbije/>.

3 <https://www.danas.rs/vesti/politika/dacic-vucic-trazio-da-odledimo-odnose-sa-hrvatskom/>.

4 <https://www.danas.rs/vesti/politika/ivica-dacic-na-specijalnom-zadatku-hoce-li-srbija-i-hrvatska-popraviti-odnose-posle-bozicnog-prijema-u-zagrebu/>

1 Slobodan Ikonić, "Božićni fijasko", Pečat, 20 januar 2023

za rešavanje otvorenih pitanja koja i dalje opterećuju odnose dve države”.⁵ Naveo je I da treba grupisati pitanja u tri dela: otvorena pitanja iz prošlosti, traženje zajedničkih interesa I razvoj ekonomskih odnosa”.⁶

Susret predesdnika Vučića I hrvatskog premijera Plenkovića na Svetskom ekonomskom forumu u Davosu (januar 2023), kao I njihove izjave da “žele bolje odnose” je više od nagoveštaja kada je reč o stvarnom otopljanjuu odnosa.

POLITIKA ISTORIJE

Dominacija desno orijentisanih nacionalističkih struja na političkoj sceni u obe zemlje utiče na svaki pokušaj kritičkog sagledavanja zajedničke prošlosti. Neželjene teme u javnom diskursu oba društava i dalje su zajedničko istorijsko iskustvo (od 1918, do 1991), i suočavanje s ratnom prošlošću (od 1991, do 1996).

Revizija istorije u obe zemlje predstavlja ozbiljan problem u međusobnim odnosima. Beograd je u pripremi rata mobilisao srpski narod na Jasenovcu, kao simbolu stradanja Srba u Drugom svetskom ratu, ali je i nakon rata korišten za defamaciju Hrvatske, ali i EU i NATO, jer su u svoje članstvo primile “fasističku tvorevinu”. U srpskim medijima česti su napisi gde se tvrdi da su “kontrola istorije i politika genocida oružje rata protiv srpskog naroda, jedinog koji se na granici XX i XXI veka usudio da se brani pred naletom globalnog fasizma”⁷

U prikivanju Hrvatske za ustaštvo naročito prednjači Aleksandar Vulin (u svojstvu ministra odbrane ili unutrašnjih poslova), ali i sam predesdnik Aleksandar Vučić koji svako malo, često

i ničim izazvan, pominje Hrvatsku, kao i Ivića Dačić i Ana Brnabić.

Vučić je posebno burno reagovao nakon što mu nije dozvoljeno da poseti Jasenovac, ali su ipak najbrojnije njegove izjave o Hrvatskoj u vreme kada se tamo obeležavaju Dan pobeđe i Dan domovinske zahvalnosti (5. avgust), odnosno Vojno-policijske akcije Oluja. Ona se naziva zločinom i genocidom, koja je za cilj imala samo proterivanje građana srpske nacionalnosti. Većina izjava se uglavnom odnosi na stradanja Srba u Drugom svetskom ratu, te se pravi kopča sa Olujom, koja se kvalifikuje kao nastavak genocida. Vučić svako malo ponavlja, “Hrvatska je samo radila svoj posao, sve što je radila decenijama, od 1941. godine. Tu se ništa nije promenilo”⁸

Hrvatski mediji često se pozivaju na Vučićev govor u Glini, 1995. godine kada je, između ostalog, rekao: “Nikada Glina i Banija neće biti Hrvatska, bila je i ostaće srpska! Ukoliko pobeđe radikali živećete u Velikoj Srbiji! Živeli!”⁹

Vučićev odgovor na to podsećanje, samo afirmiše stav koga je tada izneo: “Ponosan sam na sve što jesam, ne mogu sve da kažem, ali to o čemu pričaju, tu nema ništa sporno. Ubijali su Srbe koji su tu živeli. Da vas podsetim, izgleda da ste zaboravili šta je bilo 1995. Nisu Srbi ubijali Hrvate, nego su Hrvati ubijali Srbe. Nisu Srbi proterali Hrvate iz Gline, već obrnuto.”¹⁰

Svako hrvatsko-srpsko leto je vruće zbog godišnjice Oluje što je u srpskim medijima uvek praćeno napisima da je hrvatska vojno-policijska

5 <https://www.slobodnaevropa.org/a/dacic-poseta-hrvatska-bozic/32212364.html>

6 Intervju Ivice Dačića, Politika, 15. januar 2023

7 Biljana Čorovi, “Srbi ćute a Hrvati samo rade svoj posao”, Pečat, 25. maj 2022.

8 <https://www.danas.rs/vesti/politika/sve-zapaljive-izjave-predsednika-vucica-o-hrvatskoj-vi-svaki-dan-odlikujete-one-koji-su-ubijali-srbe/>.

9 <https://direktno.rs/politika/293246/podsećanje-vucic-srbima-u-glini-1995-ovo-nikad-neće-bit-hrvatska-ziveće-u-velikoj-srbiji-video.html>.

10 <https://www.danas.rs/vesti/politika/sve-zapaljive-izjave-predsednika-vucica-o-hrvatskoj-vi-svaki-dan-odlikujete-one-koji-su-ubijali-srbe/>.

operacija, Oluja (1995), osim što je imala jasan genocidni karakter, predstavljala dotad najveće kršenje međunarodnog prava na prostoru bivše Jugoslavije.¹¹

Bilo je i pomirljivih izjava, poput onih da region počiva na miru između srpskog i hrvatskog naroda i da nema važnijeg, neposrednog ili višeg interesa. Zato će Republika Srbija, kako je Vučić istakao, uložiti sve napore da sačuva mir s Hrvatskom i hrvatskim narodom, da ulaže u stabilnost, ali i da ulaže u identitet sopstvenog srpskog naroda.¹²

Važnu ulogu u profilisanju kampanje protiv Hrvatske kao fasističke tvorevine ima akademska zajednica, posebno istoričari koji su bili i propagandisti rata. U tom smislu, posebno se ističe istoričar Vasilije Krestić koji i sada tvrdi da “nema nade da se odnosi između Srba i Hrvata, u nama bliskoj budućnosti mogu poboljšati”. “Zato jer” je, kako kaže, mržnja Hrvata prema Srbima, prema tom “nakotu vere pravoslavne”, nastajala u dugotrajnom procesu. Ona je duboko ukorenjena. Stoga proces otrežnjenja neće i ne može da bude kraći, ne može se i neće se dogoditi preko noći. To Srbi, posebno srpski političari, ne samo današnji već i budući moraju da shvate.¹³

Sporenja oko prošlosti zaoštrena su i nakon što je srpsko Tužilaštvo za ratne zločine podiglo optužnicu protiv četiri hrvatska pilota, koji se tereće da su tokom hrvatske vojno-policijske akcije Oluja u avgustu 1995, naredili raketiranje kolone izbeglica na Petrovačkoj cesti kod Bosanskog Petrovca i u mestu Svodna kod Novog Grada.

11 <https://www.novosti.rs/vesti/oluja-zlocin-bez-ka-zne/1142609/cizmom-gazili-vensov-plan-garancije-atak-1995-hrvatska-povredila-medjunarodno-pravo>.

12 Isto.

13 <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1144753/hrvate-bole-istine-koje-sam-njima-izneo-prof-vasilije-krestic-sest-decenija-rada-polju-nacionalne-istoriografije>.

Saradnja tužilaštava dve zemlje svojevremeno je imala značajne iskorake i rezultati su bili vidljivi nakon 2000. godine. Čak je napravljen i nacrt ugovora o saradnji na progonu počinitelja ratnih zločina koji je trebalo da otkloni politizaciju i sukob nadležnosti sudova u Hrvatskoj i Srbiji, ali nikada nije stigao do postupka za usvajanje.

Tužilaštvo u Beogradu je tokom poslednjih deset godina fokusirano samo na zločine protiv Srba, što je glavna tužiteljka Svetlana Stojanović kao prioritet istakla u svom pismu o namerama. Nepoverenje među zemljama naslednicama, kad je reč o sudskim procesima ratnim zločincima počiva na strahu od političkih zloupotreba krivičnih postupaka, posebno zloupotrebe tzv. univerzalne jurisdikcije.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti usvojila je dokument o zaštiti hrvatskih nacionalnih interesa, u vezi s ulaskom zemalja regiona u EU. U delu dokumenta koji se odnosi na Srbiju navedeno je da bi Srbija trebalo da prestane s podsticanjem neprijateljstva prema Hrvatskoj i progonom hrvatskih državljana, uz odricanje od velikosrpske propagande. Ističe se da treba napraviti razgraničenje na Dunavu i aktualizovati neodložan povratak hrvatske katastarske teritorije i Šarengradske ade pod suverenitet Hrvatske. Takođe, aktualizovati poštovanje preuzetih obveza iz potpisanih sporazuma i dogovora, poput zaštite recipročnih prava hrvatske manjine, a Hrvatima u Srbiji obezbediti slobodno političko i kulturno organizovanje i delovanje na nivou istovetnom onom kog Hrvatska omogućava srpskoj manjini.¹⁴

Naglašena je i potreba definisanja položaja Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj. Insistira se na dostavi podataka iz odnetih arhiva nakon Drugoga svetskog rata – vraćanje arhiva Nezavisne države Hrvatske (NDH), arhiva JNA o križnim

14 <https://www.danas.rs/svet/region/hazu-objavila-dokument-o-zastiti-hrvatskih-interesa-pri-pregovorima-s-bih-crnom-gorom-i-srbijom-oko-ulaska-u-eu/>.

putevima i logorima, o hrvatskom proljeću i druge. Isto tako, od Srbije se očekuje da vrati dokumentaciju odnetu iz Vukovarske bolnice, kao i da "otkrije sva mesta pogubljenja Hrvata tokom agresije na Hrvatsku, te imena ubijenih", uz omogućavanje da budu dostojno sahranjeni. Ističe se da bi Srbija trebalo da prizna hrvatski etnički identitet Bunjevcima.¹⁵

U Hrvatskoj nije bilo značajnijih reakcija na ovaj dokument HAZU, ali su zato reagovali srpski tabloidi i Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU). U saopštenju SANU naglašava se da su članovi SANU "zatečeni primitivnim tonom mržnje" u dokumentu HAZU, kao i da neće ulaziti u obezvređeni prostor replike sa onima koji besramno koriste izraz "jasenovački mit". "Ali je dobro i korisno da znamo šta misle!"¹⁶

PRIVREDNA SARADNJA

Ekonomski odnosi između dve zemlje su bolji od političkih, koji su i dalje opterećeni nekim brojnim nerešenim pitanjima iz prošlosti. Hrvatska pripada grupi 20 vodećih investitora u Srbiji, sa uloženi oko 900 miliona eura u različite sektore, od trgovine i usluga, do prerađivačke industrije. Tokom poslednjih nekoliko godina postignut je pozitivan iskorak u pogledu ulaganja srpskih kompanija u sektor turizma i poljoprivrede u Hrvatskoj.¹⁷

Pandemija virusa korona, koja je teško pogodila balkanski region, usporila je rast u ekonomskim odnosima.

Prema podacima Agencije za privredne registre, 2020. registrovano je 1039 kompanija u većinskom vlasništvu hrvatskih preduzeća i građana. Podaci Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja, pokazuju da hrvatske kompanije u Srbiji zapošljavaju oko 10.000 radnika. Srpske investicije u Hrvatskoj (desetak) su u vrednosti od oko 50 miliona eura. U poslednje vreme situacija se menja nabolje, pa prema podacima NBS direktne srpske investicije u periodu od 2010, do 2020, iznosile su oko 109 miliona eura. Ako se obuhvate i ulaganja koja se plaćaju sa računa u inostranstvu, onda su ukupne srpske investicije u Hrvatskoj iznosile oko 350 miliona eura.¹⁸

Prema podacima Privredne komore Srbije, robna razmena između Srbije i Hrvatske bila je od 2000. godine u stalnom usponu, i najviši obim dostigla je 2008. godine, kad je prešla milijardu dolara. Tokom poslednjih nekoliko godina, ona je na nivou između 800 i 900 miliona dolara. Sa druge strane, uprkos manje-više uravnoteženoj robnoj razmeni, primetan je upadljiv disbalans u oblasti investicija; čini se, zapravo, da je tržište Srbije mnogo više otvoreno za kompanije iz Hrvatske, nego što je hrvatsko za privrednike iz Srbije.

Prekogranična saradnja nije razvijena u dovoljnoj meri, a ona bi mogla da podstakne privredne aktivnosti, koje bi uticale na ekonomski razvoj lokalnih samouprava s obe strane granice. U toku su pregovori oko ubrzanje protoka robe na graničnim prelazima Batrovci-Bajakovo i nastavak realizacije inicijative dve komore za uspostavljanje kontrole na železničkom graničnom prelazu Šid-Tovarnik za robu biljnog i životinjskog porekla. Tokom prvih šest meseci 2022. godine ostvarena međusobna spoljnotrgovinska razmena je za 35,4% veća u odnosu na isti period 2021. godine.¹⁹

15 <https://www.danas.rs/svet/region/hazu-objavila-dokument-o-zastiti-hrvatskih-interesa-pri-pregovorima-s-bih-cnom-gorom-i-srbijom-oko-ulaska-u-eu/>.

16 <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/sanu-primitivni-ton-mrznje-u-objavi-hrvatske-akademije-2/>.

17 <https://www.mfa.gov.rs/lat/spoljna-politika/bilateralna-saradnja/hrvatska>.

18 <https://www.politika.rs/sr/clanak/476152/Pogledi/Asimetrija-ekonomskih-odnosa-između-Srbije-i-Hrvatske>.

19 <https://www.ekapija.com/news/3817508/jaca-privredna-saradnja-srbije-i-hrvatske-razmena-uvecana-za-354>.

KULTURNA SARADNJA

Poslednjih godina, osim prećutkivanja i zaborava što karakteriše polarizovani odnos između Srbije i Hrvatske, pojavljuje se i antinacionalistički diskurs koji reflektuje dve forme kulturnog prostora, koji paralelno egzistiraju u kontekstu srpsko-hrvatske kulturne saradnje. Politika označavanja srpskih i hrvatskih medija u kontekstu predstavljanja kulturne saradnje je višedimenzionalna, što je odraz kompleksnosti društvenopolitičkog i kulturnog konteksta.

Analiza Brankice Drašković, docentkinja Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, ukazuje na to da, dualizam u medijskom diskursu nacionalističkog i antinacionalističkog, ukazuje na postojanje, uslovno rečeno, i dveju formi kulturnog prostora koji paralelno egzistiraju u kontekstu kulturne saradnje između Hrvatske i Srbije: spektakularizovani (većinski) i kritički (manjinski). Oba imaju svoje narative koji se reflektuju u medijima. Prvi karakteriše strah od drugog i isticanje različitosti, govor mržnje, podrška revizionističkim idejama političara, prećutkivanje i zaborav prošlosti, a drugi, prihvatanje drugog, isticanje sličnosti i jezičkog razumevanja, kritičko suočavanje s prošlošću, otpor mitologizaciji i nacionalnim konstruktima kao i reviziji antifašističke prošlosti.²⁰

Objektivno ne postoje prepreke za dalje jačanje kulturne saradnje, uz obostrano poštovanje i razumevanje. Međutim, saradnja na ovom planu ne odažava potrebe i potencijal koga objektivno ima. Višedecenijsko odsutvo zvanične saradnje ostavilo je duboke posledice. Institucionalna kulturna saradnja između Hrvatske i Srbije razvija se sporo, bez obzira na živost saradnje umetnikâ (muzika, književnost, film), koju oni ostvaruju individualno, ili u okviru zajedničkih projekata.

Ministri kulture Srbije i Hrvatske Vladan Vukosavljević i Nina Obuljen Koržinek sastali su se u Zagrebu 2019. godine, kad su razgovarali o organizovanju konferencija o Jasenovcu u Beogradu, Zagrebu i Jasenovcu, na kojima bi istoričari s obe strane sagledali činjenice o tom logoru. Kao dobar primer saradnje istaknuta je razmena gostovanja pozorišnih predstava, kao i uspostavljanje književno-kulturnih veza u okviru razmene pisaca, a razgovaralo se i o mogućoj razmeni odabranih izložbi savremene umetnost.²¹

Jedna od tema sastanka bila je i povrat kulturnih dobara iz Srbije u Hrvatsku, što je inače, godinama bio kamen spoticanja u kulturnoj saradnji. Tokom rata devedesetih u Hrvatskoj je nestalo, ili je iz nje izneto više desetina hiljada predmeta koji se smatraju kulturnim dobrom, i koji su uglavnom završili u Srbiji. Konstatovano je da je dugogodišnji proces povrata kulturnih dobara pri samom kraju. Iz Srbije u Hrvatsku od 2001. do 2018. godine vraćeno je ukupno 29.885 pokretnih kulturnih dobara u muzeje, crkve, manastire i arhive, dok se preostale veće celine za povrat odnose na riznice manastira Krka i Šibenika.²²

Fondacija "Fridrih Ebert" i Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, organizovali su diskusiju na temu "Srpsko-hrvatski dijalog: Mogu li knjige preko granice"? Između ostalog, istaknuto je da dve zemlje nisu u istom političkom kontekstu, jer je Hrvatska članica EU, što po mišljenju književnika Gojka Božovića, sprečava veća prisutnost srpske književnosti u njoj, onemogućena je veća difuzija knjiga. S druge strane, on ističe, produkcija igranih televizijskih serija itekako lepo funkcioniše na relaciji Srbija–Hrvatska, "glumci odande dolaze ovde, i naši su prisutni tamo, tako da i taj oblik subkulture postoji. A u izdavaštvu, izgleda da će ostati

20 <https://www.readcube.com/articles/10.19090%2Fqff.2018.2.103-117>.

21 <https://www.danas.rs/kultura/vukosavljevic-u-zagrebu-o-kulturnoj-saradnji-srbije-i-hrvatske/>.

22 <https://www.slobodnaevropa.org/a/29736104.html>.

takva situacija dok Srbija ne uđe u Evropsku uniju”.²³

Ivan Sršen ispred kuće Sandorf (Hrvatska) upozorio je da “danas imamo tržišno takmičenje, dosta izraženo, borba svih nas privatnih izdavača u pokazivanju čiji je proizvod bolji i potrebniji, a ne da se istakne kultura, uvažavanje, ravnopravnost, umetnost. U vreme izrazite promene

paradigme, veoma je teško uporediti kako je bilo nekad u Jugoslaviji, a kako je sad”.²⁴

Treba imati u vidu da je budžet Srbije za kulturu neadekvatan. Prošle godine (2022) taj postotak iznosio je 0,72 odsto, dok je ove godine (2023) 0,66 odsto ukupnog republičkog budžeta. Hrvatska vlada za iste namene izdvaja 1,37 odsto ukupnog budžeta.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Unapređivanje ukupnih odnosa i saradnje u svim oblastima od značaja između Hrvatske i Srbije je od interesa za obe zemlje i stabilnost čitavog regiona. Kao vodeće ekonomije u regionu trebalo bi da se posvete razvoju dobrosusedskih odnosa i jačanju saradnje, što može dati podsticaj celom regionu.

Prevladavanje prošlosti je ključ za uspostavljanje normalne komunikacije. Zbog toga je neophodno da se formira bilateralna komisija koja bi sveobuhvatno, istorijski utemeljeno, vodila ka zajedničkom narativu.

Mediji, posebno oni u Srbiji, trebalo bi da prestanu s politizacijom prošlosti i stvaranja toksične atmosfere koja negativno utiče posebno na mlađe generacije i njihove stavove.

Neophodna je kultura povezivanja, imajući u vidu kulturnu i istorijsku prožetost dva naroda. To može da iznedri najbolje za oba društva. U tom smislu kulturna saradnja može najefikasnije doprineti obnavljanju ravnopravnih i međusobno uvažavajućih odnosa.

23 <https://nova.rs/kultura/saradnja-srbije-i-hrvatske-na-ra-znim-poljima-ali-u-izdavastvu-ne/>.

24 Isto.